

making preschool children healthy, using natural factors for training of the child's body, was being accumulated. Teachers were working out the recommendations of scientists on the problem of physical development of preschool children, turning into practice their suggestions.

The desire to find effective methods of training the child's body has led preschool educators to studying the experience of Porfirii Ivanov's health system. Having studied the experience of the child's body healing with natural factors, teachers have established it in their kindergartens. The groups of preschoolers, studied according to Porfirii Ivanov's health system, include children wishing to be engaged in and whose parents have consented. The effect of such work is that children, running barefoot on the street and experiencing cold water dousing at any time of the year, get sick less often.

The article presents the experience of pre-schools in different cities of Ukraine, which introduce the system of cold water dousing of preschool children by Porfirii Ivanov.

Key words: *cold training, cold water dousing, Porfirii Ivanov's health system*

УДК 373.2.016 :81-028.31 :75.071

Галина Ватаманюк
Halyna Vatamaniuk

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ СПРИЙНЯТТЯ ХУДОЖНІХ КАРТИН

THEORETICAL BASICS OF FORMING SENIOR PRESCHOOLERS' LEXICAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF PERCEPTION OF ART PATTERNS

У статті розкрито сутність лексичної компетенції в контексті мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, окреслено завдання, напрями, принципи і зміст роботи з дошкільниками з формування лексичної компетенції; висвітлено особливості сприйняття художніх картин та їх вплив на збагачення словника старших дошкільників.

Ключові слова: *лексична компетенція, художня картина, дошкільники, методика, формування.*

Відродження державності в Україні поставило перед дошкільною освітою нові проблеми і завдання, серед яких пріоритетним є національно-мовленнєве виховання дітей, спрямоване на формування свідомої мовної особистості, здатної до ініціативності й вільного самовираження через спілкування рідною мовою, оскільки саме мова є інструментом пізнання дійсності й засобом встановлення контакту з довкіллям. Серед складових змісту роботи з дошкільниками з мовленнєвого розвитку особливе місце займає збагачення, уточнення й активізація лексичного багажу рідної мови, що лежить в основі формування лексичної компетенції, як однієї із сторін культури мовлення, сформованість якої є кінцевим результатом навчання рідної мови в дошкільному закладі. Нові потреби мовної освіти зумовлюють потребу і в нових засобах її розвитку. У світлі цих міркувань провідним формувальним засобом виступають художні картини, які мають потужний розвивальний потенціал.

Проблема формування лексичної компетенції дошкільників не є новою. Вона досліджувалася вченими у різних напрямках: збагачення словника дітей раннього (Ю. Аркін, В. Гербова, Г. Ляміна та ін.) і дошкільного віку (А. Богуш, І. Непомняща, Ю. Ляхівська та ін.); особливості становлення і розвитку словника дітей впродовж дошкільного дитинства (Г. Бавикіна,

А. Іваненко, М. Коніна В. Коник, Н. Кудикіна, В. Логінова, Н. Луцан, А. Смага, Є. Струніна та ін.); особливості засвоєння семантики слів, уточнення і розширення значень уже відомих у певному контексті, використання тематичного принципу введення лексики, асоціативного поєднання слів (А. Арушанова, Н. Гавриш, А. Ількова, Н. Кирста, Л. Колунова, А. Лаврентьєва, О. Ушакова та ін.). Натомість результати вивчення науково-методичної літератури засвідчили, що репродукції художніх картин ще не зайняли належного місця у формуванні лексичної компетенції старших дошкільників. В окремих дослідженнях (Л. Ворошніна, Н. Гавриш, Н. Орланова, Л. Зданевич, Є. Зрожевська, Є. Короткова, Л. Калмикова, Т. Сидорчук, О. Соцька) вони виступають як засіб розповідного, описового, творчого, емоційно-виразного мовлення. На підставі вивчення наукової літератури та практики дошкільної освіти з досліджуваної проблеми виокремлено низку суперечностей між: вимогами до сформованості лексичної компетенції у дошкільників та реальним станом їх наявності; розвивально-естетичним потенціалом репродукцій художніх картин та недостатнім використанням їх можливостей у формуванні лексичної компетенції старших дошкільників. Необхідність розв'язання означених суперечностей зумовили вибір теми дослідження «Формування лексичної компетенції старших дошкільників у процесі сприйняття художніх картин».

Мета статті – розкрити сутність і зміст лексичної компетенції в контексті мовленнєвого розвитку старших дошкільників; виявити особливості сприйняття художніх картин та їх вплив на збагачення словника старших дошкільників.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні, в дошкільній педагогіці утвердився компетентнісний підхід до розвитку дітей, суть якого полягає у спрямованості навчально-виховного процесу на формування й розвиток ключових і предметних компетентностей. Компетентність, за А. Богуш, – це комплексна характеристика особистості, яка включає результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо вирішувати завдання: складати творчі розповіді, малюнки і конструкції за задумом), ініціативність, самостійність, самооцінювання, самоконтроль. Компетентність має вікові характеристики, які розглядаються як орієнтовні показники розвитку особистості на кожному віковому етапі, базисні характеристики видів діяльності [3, с. 75].

У мовленнєвій діяльності розрізняють мовну і мовленнєву компетенції. Мовна компетенція, як засвоєння та усвідомлення мовних норм, що історично склались у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності у процесі використання певної мови, може бути сформованою тільки в дорослої людини, яка знає орфоєпічні та орфографічні правила. У дошкільному віці йдеться лише про мовленнєву компетенцію. Мовленнєва компетенція – це вміння адекватно й доречно спілкуватись рідною мовою в різних життєвих ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання), розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати, використовувати як мовні, так і позамовні засоби (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності, форми ввічливості (мовленнєвий етикет); спостерігати за своїм мовленням та мовленням інших, виправляти помилки, дотримуючись загальної культури мовлення, прагнення творчо самореалізуватися [2, с. 23].

Мовленнєва компетенція передбачає сформованість фонетичної, лексичної, граматичної, діалогової компетенцій. Лексична компетенція визначається вченими (О. Амацьєва, А. Богуш, Н. Гавриш, С. Ніколаєва та ін.) як наявність певного запасу лексичних одиниць з урахуванням віку дитини, здатність адекватно оперувати ними в актах комунікації в різноманітних значеннях, доречно вживати образні вислови, прислів'я, приказки, фразеологічні звороти для досягнення відповідного комунікативно-функціонального результату. Адже уявлення дитини тільки тоді стають чіткими і ясними, коли вони одержують словесне вираження. За Н. Горбуновою, лексична компетенція – це здатність миттєво викликати з тривалої пам'яті еталон слова залежно від конкретного мовленнєвого завдання та включати це слово в мовленнєвий ланцюг. Лексична правильність мовлення визначається сталістю

лексичних мовленнєвих навичок таких, як розпізнавання і розуміння лексичних одиниць активного і пасивного мінімумів при аудіюванні і говорінні [5, с. 3].

Складовими формувальної роботи з лексичної компетенції в дошкільному закладі є мета, завдання, напрями, принципи та засоби, що визначають зміст роботи з дітьми. Метою лексичної роботи в дошкільному дитинстві є формування умінь дітей доречно добирати слова української мови, розуміти їх значення та вживати їх у власному мовленні. До ключових завдань розвитку словника дітей у дошкільному віці віднесено: збагачення та кількісне накопичення лексики дитиною (збільшення словникового запасу за рахунок засвоєння дітьми нових значень багатозначних слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі); якісне засвоєння лексики, що виявляється в поглибленому розумінні значення й смислових відтінків слів і словосполучень, їх уточнень, подальшому оволодінні узагальненням, яке в них виражене; активізації словника — застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях. Лінгвісти поділяють засвоєні дитиною слова на дві категорії – пасивну (слова, які вона розуміє, пов'язує з конкретними уявленнями, але сама ними не користується) й активну (слова, які дитина не тільки розуміє, а й доречно й свідомо використовує у своєму мовленні). Нові слова у мовленні дітей активізуються за умови уточнення значення та закріплення способів їх відтворення на практиці. Усі ці завдання тісно пов'язані один з одним, і тому важко виділити межу, коли закінчується один процес і розпочинається інший. Поряд із ключовими завданнями, А. Богуш виокремлює ще й такі, як підвищення рівня мовленнєвої культури (заміна діалектизмів, говірок словами літературної мови); розвиток образного мовлення – збагачення активного словника дітей образними виразами (із текстів художніх творів, казок), приказками, прислів'ями, скоромовками, загадками, епітетами, метафорами; виховання дослідного інтересу до слова (навчання розуміння багатозначності, синонімічності та переносного значення слів; засвоєння узагальнювальних понять) [2, с. 25]. Зміст формувальної роботи по кожному із завдань показано на рис. 1. Основними напрямками словникової роботи з дошкільниками є реалізація номінативної функції лексичних одиниць (визначення за допомогою слова об'єктів і предметів довкілля – що як називається) та засвоєння змістової сторони слова через тлумачення значень слів і словосполучень – що означає назване слово, чи словосполучення). Цілеспрямована й систематична робота в цих напрямках сприятиме реалізації вищезначених завдань з формування лексичної компетенції старших дошкільників.

З метою ефективності формувального процесу, дошкільна лінгводидактика пропонує дотримуватися таких принципів навчання, як: єдності розвитку словника з розвитком сприймання і мислення (єдність факту і слова, що позначають явища дійсності); взаємозв'язку слова і попереднього уявлення, що конкретизує принцип використання наочності як основи для організації пізнавальної та мовленнєвої діяльності; взаємозв'язок усіх завдань словникової роботи на кожному занятті та здійснення активної словникової роботи під час виконання усіх розділів програми як на заняттях, так і під час режимних процесів; принцип сенсорно-лінгвістичного розвитку, активної пізнавальної діяльності дітей у засвоєнні слова, національної спрямованості словникової роботи, принцип тематизму, який допомагає згрупувати лексику (різні частини мови) в одну тему, що значно підвищує темпи засвоєння словника [3, с. 326]. Так, у старшому дошкільному віці словник дітей збагачується словами в межах таких тем, як: «Відносини між людьми», «Гостинність», «Дорожній рух», «Спортивні розваги», «Народні національні символи», «Українські традиції та обряди», «Державні символи» тощо [2, с. 86].

Зміст роботи з формування лексичної компетенції старших дошкільників відображено і в чинних освітніх програмах. Так, на 6 (7)-му році життя, за програмою «Дитина» (2012 р.), робота над словом передбачає розширення уявлень дітей про слово як основну одиницю мовлення та складову частину речення; стимулювання до усвідомленого вживання в мовленні понять: «слова-назви предметів», «слова-назви ознак предметів», «слова-назви дій з предметами»; закріплення вмінь ставити до слів граматичні питання (Хто? Що? Яке? Чий? Чия? Чие? Що робить? Що роблять?) [6, с. 282]. Результатами освітньої діяльності, за Базовим

компонентом дошкільної освіти, є збалансованість словникового запасу випускника дошкільного закладу із різних освітніх ліній: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному доквіллі», «Гра дитини», «Дитина у світі культури», «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі»; вміння добирати найбільш точні слова відповідно до ситуації мовлення; називати ознаки, якості, властивості предметів, явища, події; вживати слова різної складності, синоніми, антоніми, епітети, метафори, багатозначні слова; фразеологічні звороти; знання дітьми прислів'їв, приказок, утішок, загадок, скоромовок; володіння формулами мовленнєвого етикету відповідно до ситуації (привітання, прохання, вибачення, подяка, комплімент), формами звертання до дорослих і дітей [2, с. 20].

До складових формувального процесу віднесемо і засоби навчання, серед яких важливе місце займають художні картини – різновид станкового живопису, що «відображає реальну дійсність в образній формі, повніше і глибше віддзеркалює сутність речей або явищ, які художник передає в картині» [11, с. 178.]; твір живопису, який «правдиво розкриває задум художника, що відрізняється значимістю змісту, правдивістю і закінченістю художньої форми; підсумок тривалих спостережень і роздумів художника над сутністю буття» [11, с. 129]. У практиці дошкільної освіти використовуються репродукції художніх картин (відтворення оригіналу картини в безлічі екземплярів друкарським способом), оскільки вони є найбільш доступним видом мистецтва живопису для дітей та одним із видів наочності, що використовуються в навчальному процесі дошкільного закладу. Образотворче мистецтво, як засіб образного пізнання дійсності, що розкриває перед дитиною реальний світ, дає нові знання, розширює світогляд дитини, учить краще бачити і розуміти дійсність. Сприйняття картини є основою процесу розуміння і засвоєння навчального матеріалу. Наочність без слова, без мови, зауважує Б. Ананьєв, затримує пізнання дітей на рівні конкретного і особливого, не даючи можливості перейти до загального, а значить, і розкрити істотне. Саме з допомогою слова вирішуються протиріччя, що існують у самій природі сприйняття. Слово відображає загальне в окремому, абстраговане в конкретному, категоріальне в одиничному, істотне у випадковому. Слово, що позначає поняття, розкриває в образі істотне і робить його осмисленим [1, с. 174].

За даними психолого-педагогічних досліджень (Н. Ветлугіної, Л. Виготського, А. Запорожця, Г. Люблінської, С. Рубінштейна, Е. Фльоріної), розуміння творів образотворчого мистецтва, їх змісту і засобів виразності, за умови цілеспрямованого навчання, доступне дітям дошкільного віку. Особливістю дитячого сприйняття картини, є постановка запитань дорослих за змістом картини, що вимагають від дитини позначення словами різних зв'язків, існуючих між зображеними на картині предметами та спонукає дитину до пошуку цих зв'язків. Рівень сприйняття дитиною картини, зазначає С. Рубінштейн, залежить не від її «природної обдарованості», а від цілого ряду умов, особливо від змісту запропонованої дитині картини. Так, при розгляді незнайомої картини, дитина обмежується перерахуванням окремих предметів, при розгляді доступної за змістом – буде зв'язну розповідь [8, с. 13].

Як свідчать дослідження Н. Зубаревої, сприйняття дітьми картин живопису носить метафоричний характер при визначенні настрою картини і це активізує образні вирази дітей, робить процес сприйняття дитиною емоційнішим і образним, сприяє естетичному переживанню. Вчена вважає, що під час розглядання дітьми картини велике значення для її сприймання має педагогічне спрямування, яке здійснюється шляхом постановки навідних запитань. Саме запитання спонукають дітей по-новому розглядати картину, побачити головне, цікаве з позиції художника а не механічно виділяти зображене на ній [7, с. 34].

На думку Н. Ветлугіної, емоційна забарвленість сприйняття картини увиразнює дитяче мовлення порівняннями, метафорами, образними виразами, елементами естетичної оцінки за умови постановки запитань вихователя як засобу стимулювання виразності мови у процесі сприйняття художніх картин. У той же час, зазначає вчена, не можна обмежуватися лише запитаннями, потрібно уміло поєднувати їх із поясненнями, узагальненнями, які мають бути образними, виразними, створювати відповідний настрій [4, с. 142].

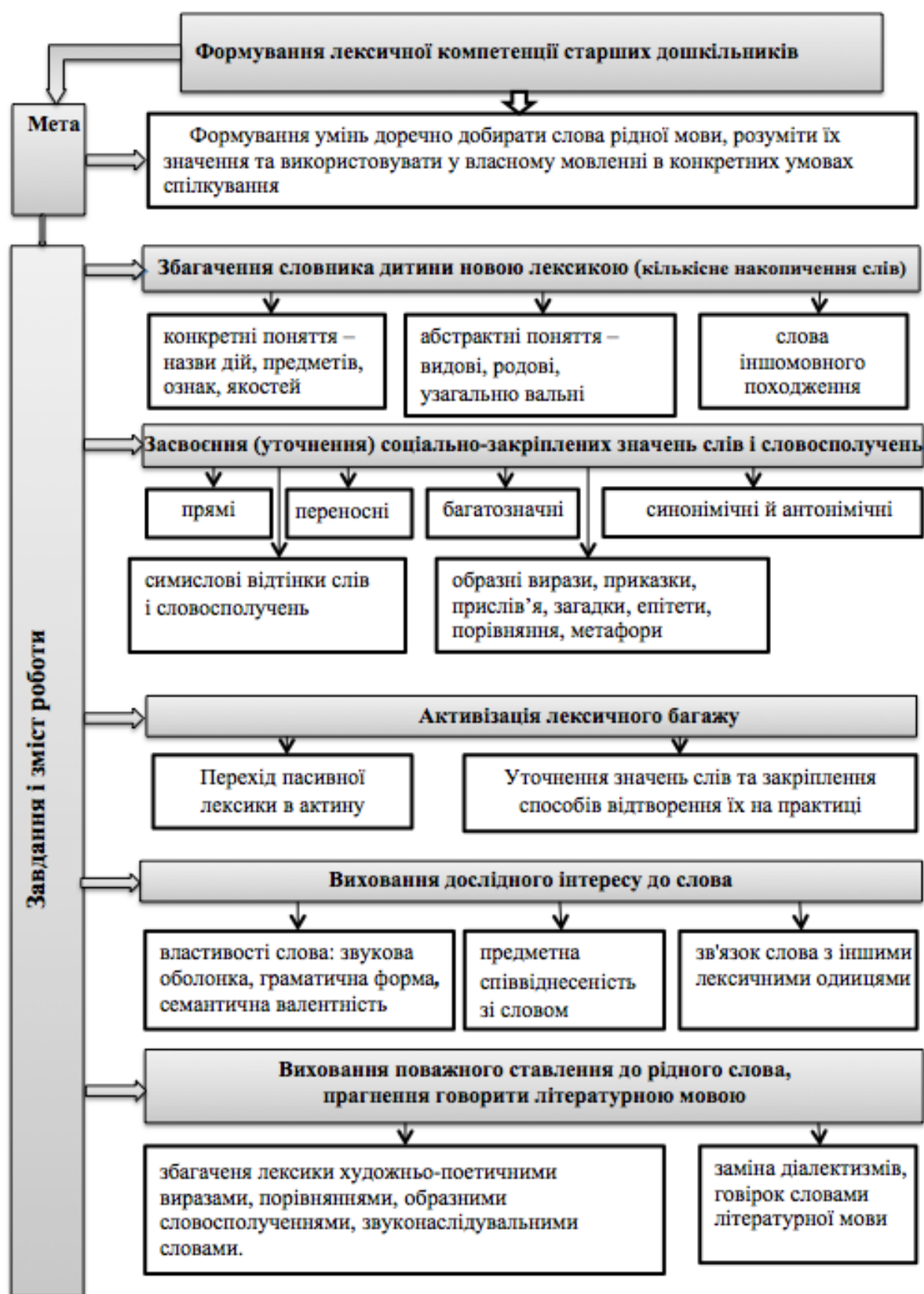

Рис. 1. Формування лексичної компетенції старших дошкільників

Проблемою впливу на розвиток мовлення репродукцій художніх картин у процесі їх сприйняття займалися вчені А. Богуш, А. Бородіч, М. Коніна, Е. Короткова, С. Тіхеєва, О. Ушакова та ін. Узагальнюючи досвід минулих і сучасних досліджень, учені характеризують художню картину як універсальний засіб виховання дошкільників. С. Тіхеєва у своїх дослідженнях, художні картини розглядає як засіб загального розвитку дитини. Вчена зазначає, що «розглядання картин у ранньому дитинстві передбачає досягнення потрійної мети: розвиток здібностей до спостереження; включення інтелектуальних процесів (мислення, уяви, логічної думки), що супроводжують спостереження; розвиток мовлення дитини [3, с. 158]. На думку О. Соцької, робота за картиною сприяє розширенню словникового багажу дітей, привчає мислити логічно, послідовно, чітко виражати свої думки, сприяє формуванню емоційно-виразного мовлення, підвищує загальну культуру мовлення» [9]. За Г. Пікурганною, уміння образно виражати думки про твір живопису успішно закріплюється в процесі дидактичних ігор, використання яких викликає інтерес дітей до мистецтва живопису, формує уміння «читати» картину, аналізувати її засоби виразності, учить підбирати епітети і порівняння, давати образну характеристику через виразні висловлювання» [7, с. 15].

О. Ушакова зазначає, що твори живопису спонукають дітей до використання засобів художньої виразності в описі, оповіданні, міркуванні, що сприяє формуванню виразного мовлення. Сприймаючи художній образ картини, дитина зіставляє його зі словесним і таким чином передає в своїй розповіді. Лексичні вправи на добір епітетів, метафор, порівнянь, синонімів і антонімів допомагають дітям відчувати красу слова, порівняти непоетичну і поетичну мови, розвивають художнє сприйняття докільця, вміння побачити у ньому красу. Наприклад: підбери слова, близькі до слова холодний; підбери слова, протилежні словам холодний, похмурий, ясний; як можна сказати про сніг, про березу, про осінь? Відтак уточнюються значення слів, лексичний багаж збагачується номінативними, означуваними, дієслівними словами, образними виразами, синонімами, епітетами, осмислюються зв'язки між словосполученнями і реченнями, що веде до мовленнєвої творчості [10, с. 111].

Отже, аналіз наукового фонду з досліджуваної проблеми свідчить про те, що за умови цілеспрямованого навчання, дошкільникам доступне розуміння картин живопису, їх символічний зміст і засоби виразності. Сприймаючи художній образ твору, вони зіставляють сприйняте зі словесним образом, який передають у власному мовленні. Набутий дітьми лексичний досвід у спілкуванні з художніми картинами може використовуватися в повсякденному житті. Проте цього дітей потрібно вчити, як і будь-якого іншого виду діяльності.

Перспективи подальшого дослідження бачимо у вивченні можливостей формування лексичної компетенції в театралізованій діяльності та під час спостережень у природі, створенні й обґрунтуванні методики дослідного інтересу до слова.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев // Под ред. Н. А. Бодалева, Б. Ф. Ломова. – Москва : Педагогика, 1980. – в 2 т. – Т 2. – 288 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш. – 4-те вид., доопр. і доп. – Харків : Ранок, 2013. – 192 с.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш / За ред. А. М. Богуш. – Київ : Вища школа, 2007. – 542 с.
4. Ветлугина Н. А. Художественное творчество и ребенок / Н. А. Ветлугина. – Москва : Педагогика, 1992. – 284с.
5. Горбунова Н. В. Лексична компетенція дітей дошкільного віку в сучасних дослідженнях. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2010_8/files/PD810_14. – Заголовок з екрану.

6. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років: видання 3-є доопрацьоване та доповнене / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоסקаленко, С. А. Васільєва та ін.; наукове керівництво В. О. Огнев'юк, К. І. Волинець. – Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. – 498 с.
7. Підкурганна Г. О. Ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з мистецтвом живопису: методичні рекомендації / Г. О. Підкурганна. – Київ : РМК, 1991. – 25 с.
8. Рубинштейн С. Л. К вопросу о языке, речи и мышлении / С. Л. Рубинштейн // Вопросы языкознания. – 1987. – № 2.
9. Соцька О. Формування емоційно-виразного мовлення старших дошкільників у процесі сприймання творів живопису [Електронний ресурс] / О. Соцька. – Режим доступу : <http://revolution.allbest.ru/pedagogics/d00320136.html> – Назва з екрану.
10. Ушакова О. С. Развитие речи детей 5-7 лет / О. С. Ушакова. – 2-е изд., перераб. и дополн. – Москва : Сфера, 2012. – 272 с.
11. Чумичова Р. Восприятие живописи и развитие образной речи / Р. Чумичова // Дошкольное воспитание. – 1987. – № 11. – С. 44.

In the article the entity of the concept «lexical competence» in the context of speech development of the preschool child is given. The author defines the purposes of formation of lexical competence of senior preschool children: the formation of childrens' abilities is pertinent to be at loss for words of the native language, to understand their value and to accept in their own speech; the task – the quantitative enrichment of the vocabulary of the child with new lexicon; assimilation of the social fixed word meanings and phrases; activation of vocabulary; development of research interest in the word and respect for the native word, the aspiration to speak the literary language.

The principles of vocabulary work with preschool children are described: implementation of the active vocabulary work in case of execution of all sections of the program both at classes, and during regime processes; sensor and linguistic development, the vigorous cognitive activity of children in assimilation of the word, national direction of vocabulary work, the theme principle which helps to group lexicon in one subject increasing the level of assimilation of the vocabulary.

The features of perception of art patterns by children are: involvement of communication on a pattern by means of the teacher's questions; dependence of the perception level of the child on the maintenance of the offered pattern, but not from its «natural endowments»; comparison of an artistic image of a pattern with verbal and its reproductions in expressions; metaphorical character in case of determination of the mood of a pattern, activation of tropes in children's, speech making perception process more emotional and figurative. It is clarified that work with art patterns makes the process of formation of lexical competence of preschool children more emotional, promotes enrichment of their vocabulary, by, tropes, synonyms, antonyms, epithets, comparisons, metaphors, elements of esthetic assessment when asking questions the teacher as stimulants of the active vocabulary; accustoms to think logically, to express the a thought accurately, increasing the general standard of speech.

Key words: *lexical competence, art pattern, senior preschool children, technique, formation.*